

КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА ФОРМИРАНЕТО НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА КУЛТУРА НА СРЕДНОШКОЛЦИТЕ

Лариса Гузенко

Белоруски държавен университет за култура, гр. Минск

Извън културата човешката личност не може нито да се формира, нито да съществува. Във всички времена човекът е заемал първостепенно място сред многобройните културологични проблеми и аспекти. Опитите за построяване на съвременен хуманистичен модел за културата са невъзможни без осмислянето на една от нейните най-важни съставни части – психологическата култура, включително и психологическата култура на личността.

В рамките на културно-историческата теория, възгледът за усвояването на културата в процеса на колективната човешка дейност и общуване засяга такива исторически развили се форми като обучението и възпитанието. Такава е общата форма на психичното развитие на човека. Всичко това довежда до въпроса: Дали е възможно да се формира културата в процеса на обучението и възпитанието, и по-точно – психологическата култура като способност за систематично самовъзпитание на културните стремежи и навици? Заедно с това се поставят и въпросите за достатъчно високото ниво на ежедневно и деловото общуване; за добрата психична саморегулация, за творческия подход към работата; за уменията да се познава и реалистично да се оценява собствената личност (О. И. Мотков). Разбира се, формирането на личностната психологическа култура се осъществява с помощта на цялостната образователна и възпитателна система. Своя принос внасят учителите по отделните предмети, родителите, връстниците и, разбира се, – самият процес на организация на системата на обучението и възпитанието. Училищният психолог трябва да играе специална роля в този процес.

Именно в това се състои едно от многото професионални задължения на педагога-психолог в образователните учреждения на Република Белорус.

Понастоящем теорията за психологическата култура се разработва от много учени. Яков Лвович Коломински говори за две съставни нейни части. Преди всичко, това са онези постижения на психологическата наука и на психологическата практика, които са зафиксирани в различните публикации по психология – в монографиите, учебниците, статиите, методиките и т.н. (концептуалната психологическа култура).

Много често обаче, независимо от научните знания и понякога – дори паралелно с тях, съществува житейска психологическа култура. Тя е доконцептуална, предтеоретична. Изразена е в определени психологически понятия, знания, усвоявани от детето още на най-ранните етапи от развитието му. Тя включва представите за възрастните, позициите, убежденията, психотерапевтичните очаквания и т. н. (Коломинский Я. Л., А. А. Амелков, 1997; Коломинский Я. Л., Т. И. Краснова, 1998; Коломинский Я. Л., 1999). По такъв начин, се очертава актуалният проблем на практическата психология: как да се сведат до житейската психология постиженията на концептуалната психологическа култура.

Един от възможните пъщица за това са уроците по психология в училище, но онези уроци, които не се основават на “обяснително-иллюстративния” метод (Коломинский Я. Л., Т. И. Краснова, 1998, с. 24), при който психологическото знание се въвежда наготово. Обучението трябва да се основава на опита на доконцептуалните психологически представи на детето, да допуска активни методи на преподаване. Особеностите на организирането на занятията с по-малките ученици, с цел формирането у тях на психологическата култура, са описани от Л. С. Колмогорова и О. Г. Холодкова. В Белорусия този проблем е разработван от Н. Н. Сачик.

Потребността от психологически знания нараства рязко във възрастта на подрастващия. Тя запазва своята актуалност до завършването на училище и при избора на собствен жизнен път. Психологическата култура, заедно със знанията, получени в часовете по психология, е призвана да подготвя подрастващите за ориентирани

в съвременния свят, за тяхната саморегулация и социално-психологическа адаптация. Модел за организирането на курс по психология за учениците от горните класове по време на часовете в училище е предложен от Л. В. Орлова (Орлова Л. В., 2000).

Нашата работа по формиране на психологическата култура на средношколците бе осъществена в извънурочната дейност, тъй като в учебната програма за преподаване на психология в училище не се предвиждаше такава дейност. Задачата ни на практически психолог се състоеше в организацията на професионално ориентиране на тези ученици. Основната ни цел бе формирането на тяхната психологическа готовност за професионално самоопределение. Повишаването на нивото на психологическата култура на личността бе един от компонентите на работата ни в тази насока. За целта организирахме т. н. “факултатив” по психология, състоящ се от две части: теоретическа и практическа. Теоретическата част представляваше комплекс от основните научни знания на концептуалната психология, които са необходими на средношколеца за правилното формиране на “Аз”-образа. Предполагаше се, че тези знания ще бъдат използвани за по-добрата ориентация на учениците в социалната среда, за установяването на конструктивни междуличностни отношения на основата на знания за правилата и особеностите на общуването, за научното ориентиране в света на професиите. Тези знания се преподаваха на учениците по време на учебни часове, индивидуални консултации и под формата на домашни задачи за самостоятелна работа. Тематиката на занятията се определяше от самите ученици. По време на първата ни среща аз изложих темата “психологията като наука и като практика”. Темата на всяка следваща наша среща определяха учениците, изхождайки от собствените си интереси и проблеми. По такъв начин заедно с тях обсъдихме особеностите на познавателните процеси и проблема за усъвършенстването им; психичните състояния и емоциите на човека; стреса и начините за саморегулация; общуването и пътищата за неговата оптимизация; видовете конфликти и възможностите за разрешаването на конфликтните ситуации; какво е това “личност” и насочеността на личността; самоопределението и жизнения път, а така също и видовете самоопределение. Занятията преминаваха под формата на дискуссионен клуб.

Задачата ни на психолог се състоеше в запазването на главната тема в процеса на дискусията, в съобщаването на научно достоверни факти по поставените въпроси и приведените от учениците примери, но в крайна сметка главното бе да се сведат всички теми и практически изводи до проблема за професионалното самоопределение и активизацията на рефлексивните процеси на учениците.

В процеса на работата се натъкнахме на редици трудности. Те бяха свързани преди всичко с неравномерността и нееднозначността на времето, отредено за провеждане на тези занятия. Разбира се, часът на класния ръководител се провеждаше един път седмично, но класният ръководител имаше и свои теми, изискващи обсъждане, а ние се задоволявахме само с малка част от това време. Затова периодичността на срещите бе неравномерна, а прекъсванията — понякога твърде големи. Предоставеното ни извънурочно време използвахме за провеждането на тренингови занятия. Програмата на учебно-възпитателния процес в училище не ни позволяваше да се занимаваме веднага след часовете, а и не всички ученици желяеха да идват вечер отново в училище. Имаше трудности с търсенето и предоставянето на литература, подходяща за учениците. Училищната библиотека не разполага с достатъчно количество подобни издания, а личната ни психологическа библиотека не бе в състояние да осигури на всички желяещи възможността да се занимават самостоятелно.

Практическата част се реализираше в специално организирани тренингови групи. В съответствие с препоръките на Е. И. Головаха и разкритите от Ю. В. Иванова най-значими обекти на рефлексията на ученика от горните класове, съставихме тренинг на основата на тренингите за общуване и личностен ръст, в хода на който се решаваха следните задачи: работа с “Аз-концепцията” на всеки член на групата; развитие на нагласите за активност на собствената позиция; развитие на увереността в себе си, в своите сили и способности; развитие на хуманистичните нагласи на пратньора по общуване и осъзнаване на общуването като самостоятелна ценност; развитие на комуникативните способности и на способността за емпатия; моделиране на отделните компоненти на професионалното, жизненото и личностното самоопределение.

Тренингът за общуване и личностен ръст спомага за личностната рефлексия, която е особен изследователски акт не само на собствения вътрешен свят, но и на самия себе си като изследовател. Той е насочен към развитието на компетентността на участниците в общуването, т.е. помага за преодоляването на комуникативните бариери, на неадекватните установки и стереотипи, спомага за оптимизирането на междуличностното взаимодействие, включително и за решаването на конфликтните ситуации. Всичко това е необходимо за повишаване на социалната мобилност на личността.

Изборът на тренинг като метод за формирането на личността на ученика от горните класове, се определя от това дали той съответства на потребностите на учениците в тази възраст. Участието в тренинга не сковва инициативата, а напротив – развива я. В тренинга се изравняват позициите на водещия и на участниците. Това е важно, защото търсенето на решения за различните жизнени проблеми се осъществява от учениците самостоятелно с доброжелателното участие на психолога. В дадения случай, той не заема позицията на човек, наставляващ другите как трябва да постъпват. Такава позиция често пъти предизвиква негативното отношение на учениците към него и към онова, което казва. Най-после – учениците не просто научават как трябва да се държат, как да постъпват в едни или други случаи, но те активно търсят присъщите на всеки един от тях индивидуални стратегии и тактики при избора на професия, начините на общуване и взаимодействие с хората.

Професионалните игрови упражнения помагала на учениците да моделират “Аз”-образ в професията, да се почувстват в ролята на професионалисти, да формират комплекс от потребности, изразяващ се в стремежа им да излязат извън рамките на училището и да се приобщат към живота и дейността на възрастните. Всички тези средства активизират познавателните процеси, обществените и деловите мотиви, привеждат в съответствие с поставените задачи избора на опит от страна на ученика, неговите волеви и други качества, създават индивидуални и колективни нагласи за рационален избор на професия.

Като резултат от осъществената работа, учениците от горните класове придобиха увереност при построяването на своето “бъдещо

Аз”. Повиши се техният самоконтрол. Подобри се самоанализът, способността им за изразяване, самореализацията им при избора на конкретна професия и набелязването на личните им професионални планове. Също така забележимо се подобриха взаимоотношенията в класа и общуването с възрастните. Учениците разпределяха приоритетите в ценностно-смиловите си ориентации. По такъв начин, бе постигната главната цел – максималното съдействие за психическото, личностното и индивидуалното развитие на учащите се, осигуряващо им психично здраве и психологическа готовност за жизнено самоопределение.

Необходимо е да се помогне на ученика за продуктивното използване на онова, което е натрупано в процеса на многовековното развитие на човечеството и на личността като цяло, да се формира неговата психологическа култура.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коломинский, Я. Л., А. А. Амелъкова. Формирование психологической культуры личности как основа ее социальной мобильности. Сб. Проблемы социально-экономической и психологической реабилитации безработных. Минск, 1997, 28–30.
2. Коломинский Я. Л., Т. И. Краснова. Какая психология нужна в школе? – Сп. Психалогія. Минск, 1998, № 1, 23–34.
3. Коломинский, Я. Л. Культурно-психологическое опосредование межличностного взаимодействия в системе “Психолог-дети”. Сб. Психология и дети: рефлексия по поводу защиты прав ребенка. Научно-практическая конференция, М., 1999, 3–4.
4. Орлова, Л. В. Развитие психологической культуры школьника, учебно-методическое пособие под ред. Я. Л. Коломинского. Мозыр, изд. “Белый ветер”, 2000.

Превод от руски език: М. Няголова